

Pospíšil, Ivo

Duchovní/náboženský/národní pohled na slovenskou literaturu

Opera Slavica. 2014, vol. 24, iss. 1, pp. 58-62

ISSN 1211-7676 (print); ISSN 2336-4459 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/130192>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Tretia kapitola monografie približuje prostredníctvom druhovo i žánrovo rozmanitého materiálu (Buninova „lyrická autobiografia“, symbolika mesta v poézii A. Achmatovovej, ruská antiutopická próza začiatku 20. storočia) pohľady S. Paštekovovej na umelecké špecifiká (ideové i poetologické) interpretovaných autorov, diel a žánrov. V prípade Buninovej prózy pritom funkčne opodstatnene vychádza z problému „žánrovej identifikácie Buninovho textu, vnímaného na pomedzí tradičnej autobiografie a moderného európskeho románu“ a za základnú črtu autorskej koncepcie *Arsenievovho života* pokladá „ambivalentnosť vnútornej organizácie textu v zmysle: 1. minulosť – prítomnosť, 2. domáce – cudzie, 3. lyrické – epické, 4. klasické – moderné, 5. realita (dokumentárnosť) – fikcia“. Pri analýze Achmatovovej poém *Requiem* a *Poéma bez hrdinu* zasa citlivo registruje „niekoľko sémantických vrstiev, postavených na originálnom systéme symbolov a obrazov: filozofické úvahy o nenaplnenom údele ženy na tragickom pozadí doby, opakovanie „večných kultúrnych obrazov“ a biblických archetypov (motív ukrižovaného syna a trpiacej matky, hriechu a odplaty, obete a vykúpenia, smrti a vzkriesenia)“, ako aj fakt, že „s konkrétnou biografiou autorky, s náboženským podtextom poémy, sa prelína apokalyptické videnie osudu vlastného pokolenia v obraze milovaného mesta“ (s. 77). Poetologické špecifiká Achmatovovej básnickej výpovede sleduje aj na žánrovo-kompozičnej úrovni (lyrický denník, pásmo, epizácia formou minipribehov a pod.). Trojicu Paštekovovej sond do podoby ruskej literatúry 20. storočia dopĺňa štúdia *Ruská antiutopická próza začiatku 20. storočia ako apokalyptický model sveta*, v ktorej autorka na pozadí historického prehľadu tohto žánru prezentuje jeho ruské novoidealistické i revolučno-marxistické transformácie. Aj v tomto prípade ponúka nielen zasvätený pohľad do danej problematiky, ale aj podnetné úvahy dopĺňajúce a upresňujúce súčasný stav poznania tejto tematickej i žánrovej odnože ruskej prózy v prvej tretine 20. storočia. V závere štúdie však svoje interpretačné postrehy rozširuje aj o stručný náčrt súčasného stavu (B. Lanin, T. Tolstá, D. Gorčev, V. Sorokin).

Monografia S. Paštekovovej je nielen zmysluplným príspevkom do súčasnej diskusie o úlohách, cieľoch a postupoch literárnej historiografie, ale prináša nové poznatky tak v oblasti slovenského translátologického a prekladateľsko-interpretačného uvažovania, ako i vo sfére čiastkových sond do skúmania ruskej literatúry 20. storočia.

Anton Eliáš

Duchovní/náboženský/národný pohľad na slovenskou literaturu

Fordinálová, E.: **Tajomné pramene v nás.** Literárne informačné centrum, Bratislava 2013. 155 s. ISBN 978-80-8119-071-1.

Autorka (nar. 1941) pôsobila postupne na kdysi samostatné Pedagogické fakulté v Trnave, v Literárnovednom ústave SAV (tehdejší názov na záložce je uveden chybně), od poloviny 90. let minulého stololetí zase na Pedagogické fakulté Trnavské univerzity. Její badatelskou doménou je slovenská literatura národního obrození, ještě přesněji jejího předromantického období (Ján Hollý, klasicismus), je autorkou několika knih, včetně těch z regionalistiky (Záhoří, Senice), v poslední době se orientuje na duchovní kořeny literatury. Rok nekulatého výročí cyrilometodějské mise, které bylo zvláště na Slovensku velmi

oslavováno a také připomenuto seriózními vědeckými konferencemi, jí poskytl příležitost se nad těmito národně náboženskými prameny slovenské literatury zamyslet podrobněji.

Kniha Evy Fordinálové představuje jeden z proudů slovenského myšlení o literatuře, ostatně také slovenské kultuře a praktické politice: důraz na národní aspekt, národní duchovní a náboženské kořeny. To s sebou nese jistě mnoho dobrého i vědecky plodného tváří v tvář protikladnému proudu, jenž tyto prameny spíše neguje. Národní a kosmopolitické proudy v slovanských literaturách a myšlení existovaly vždy (oslabeně i v jiných literaturách a myšlení Evropy, jistě v Německu, Skandinávii, Francii i Británii a byly spojovány s utvářením jednotného národa nebo koloniálních říší, ale to vše spíše v hlubší minulosti, i když i s výraznými dozvuky v přítomnosti). V souvislosti s oživením slovenského národovectví se hodně hovoří o revitalizaci nebo, jak to užívá Fordinálová, o rehistorizaci, tedy obohaceném návratu k minulosti, k zasutým, zpola ztraceným pramenům národní kultury včetně literatury, kde autorka projevuje silnou emoci a prozrazuje i to, že je – kromě uvedeného – také básnířka: „Snažme sa konečne nazrieť do zrkadla histórie! Odvážme sa konečne uzrieť vlastnú tvár! A odvážme sa uveriť tomu, čo uvidíme!“ (s. 5).

Vyzývá k rozlišování domácího, vlastního a cizího, „aby sa nám až do duše nevhĺbila jeho zdeformovaná predstava z „cudzích zrkadiel“ a nepokladali sme ju za skutočnú. Ved' vlastne ani nejde o zrkadlá, ale o tajomné pramene v nás, o ktorých by sme stratili predstavu, keby sme podliehali myšlienkám a dojmom iných.“ (s. 5). Toto dělení na domácí a cizí a také „tajemné pramene“ nesou s sebou na povrchu sympatickou představu skrytých, snad i poněkud iracionálních kořenů kultury a autochtonnosti jako základního a cenného podkladu národní kultury. Na druhé straně tu poněkud slábne komparativní a obecněji vztahové pojetí kultury a literatury, její konkrétní podoba v axiologickém kontextu světovém, alespoň pro určité komunity a období: to nemá vést k podceňování vlastního ani cizího, spíše k obyčejnému realismu, strážlivosti.

V Prologu (v závorce příznačně Proglas) se autorka dovolává těchto skrytých pramenů a ukazuje na to, že řada souvislostí spojených s cyrilometodějskou misí na našem území žije (odkazuje na informaci Štefana Moravčíka o dětské říkance ze Záhoří, v níž jednotlivé strofy jsou popisem hlaholských písmen – tato souvislost je už dnes zapomenuta). Samozřejmě otázka je, odkud se tyto „prameny“ vzaly; asi bychom měli aspoň zapochybovat, že by šlo o něco hlubinného, co se k nám prodralo z 9. století, spíše o revitalizace národně-obrozenské: ty jsou ovšem také legitimní součástí kulturního vývoje, tedy subjektivní, volní hnutí. Lze souhlasit s představou rehistorizace, jak ji vidí autorka, dokonce i s prostorem ponechávaném „tajemství“: opět je tu však otázka, zda to má teleologicky vést přímo k posílení národa nebo k přesnějšímu poznání, jehož vedlejším produktem posílení národa a jeho kultury může být.

Autorka nahlíží do národního bytí například na bázi písňových textů, jež v sobě tají folklórní kořeny, třeba i mytického rázu (panenka, oběť). Moc se mi nelíbí apriorní podceňování neslovanských kultur na našem území, o nichž toho mnoho nevíme (Avaři); o Germánech nebo Keltech bychom to už tak silně tvrdit nemohli. Jak nám ukázal – také s velkou láskou k vlastnímu národu – známý kazašský básník Olžas Sulejmenov, stepní, kočovné národy (pole), nebyly nekulturní; jejich slovesné stopy našel nejen v Slově o pluku Igorově, ale rozesetě od egyptských pyramid až k Moskvě roku 1812, kde jejich potomci byli jako součást Grande Armée (viz jeho knihu *Аз и Я. Книга благонамеренного читателя*. Тритон М, Москва 2005, původně 1975). Jestliže nemáme přesnější doklady, je třeba být v apriorních soudech opatrný. Také nedoceňování misí precyrilometodějských

– bavorských a irských – v přípravě Velkomoravanů na přijetí křesťanství, jakož i lokálně už proběhlé christianizace, není na místě. Spojování křesťanství, cyrilometodějské mise a vytváření národa bych také neviděl takto přímočaře a kauzálně; tato představa dozrávala spíše až v 19. století, když si uvědomíme už sám nejednoznačný vývoj katolické církve k samotné cyrilometodějské tradici: tedy znovu větší formulační obezřetnost.

Jiné roviny se dotýká autorčina studie o písni Nitra milá, Nitra, o níž toho bylo napsáno poměrně dost (autorka podporuje tezi o klíčové roli tzv. igríců). Věta o tom, že nejde o falzum typu českých rukopisů, také není zcela adekvátní: jde o věci různého dosahu, rozsahu a významu.

Problémem je ovšem vznik slovenštiny a zejména spisovné slovenštiny: slovenští badatelé ji hledají v kamaldulské bibli, kterou někteří považují za první překlad bible do slovenštiny, což lze přijmout jen cum grano salis, neboť jde dílem o nářečí, dílem o češtinu, ale to je zcela běžné, neboť takto vznikaly v nové době všechny spisovné verze jazyků, např. i v známém románu Jozefa Ignáce Bajzy.

Do historicky důležitějšího období se autorka dostává v oddíle *Osvietenstvo, národné obrodenie, klasicizmus*, v níž mimo jiné zkoumá cyrilometodějskou tradici a její recepci a využití. Zajímají ji pro neobdobnou veřejnost méně známé, ale jinak klíčové postavy, např. Juraj Papánek, autor *Historia gentis Slavae. De regno regibusque Slavorum* (1780), a básník Ján Hollý, autor eposu *Svatopluk* (1833). Pokud jde o Papánka, všimá si i rezervovaného výroku J. Dobrovského, nicméně text oceňuje jako podstatný (jde především o pojem „slovenští králové“, a „slovenské království“, což bylo už mnohokrát předmětem zbytečných diskusí a polemik, takže se tu k tomu nebudeme vracet); jde ovšem o dobový a kontextuální význam příslušných latinských slov; významový posun od „Slovanů“ k „Slováků“ se všeobecně přijímá, jde zcela zřejmě také (ale nejen) o předky současných Slováků, ale jistě nikoli o národ v moderním slova smyslu: tedy v raněstředověkém období bychom asi neměli mluvit o Čechách, Slovácích, Polácích nebo Bulharech v dnešním slova smyslu nebo soutěžit, který z těchto národů byl takzvaně nejstarší, ale ani na to není jednotný názor. Slovo „rex“ mělo dobově také různé významy kontextově vzhledem k širší mocenské hierarchii – označujících kmenového náčelníka, knížete a krále ve vztahu k nějaké mocenské hierarchii apod. Osobně se domnívám, že tyto diskuse mohou mít vědecký význam, ale národu jako takovému neprospějí ani neublíží.

Jak se autorka blíží k současnosti, tak jsou její výklady přesvědčivější a historicky konkrétnější. To se týká zejména Bajzy. Problémem ovšem zůstávají erbovní postavy P. J. Šafařika/Šafárika. Jen tak mimochodem: Na s. 8 spisu *Básně P. J. Šafařika a F. Palackého s úvodem o básnické činnosti jejich* vydaném Františkem Bačkovským v Praze roku 1889 se praví: „Šafařík podpisoval se prvotně „Šafáry“, potom „Josef Jarmil Šafařík“, později odložil i básnické své jméno „Jarmil“ a psal se „Pavel Josef Šafařík“; v Hromádkových „Prvotinách“, roč. 1816 a 1817, podepsán i latinkou „Ssafarzik“, což stalo se bezpochyby jen asi proto, že v tiskárně neměli „Š“ a „ř“ (v menším – petitovém – písmě), a za let dvacátých a třicátých psal se také „Safťarík“ a německy „Schaffarik“ (měl jsem v té chvíli k dispozici jen harvardský scan: https://archive.org/stream/bsnpjafakaafpal00palagoog/bsnpjafakaafpal00palagoog_djvu.txt). Přitom samozřejmě nikdo nezpochybnuje Šafaříkovu/Šafárikovu národní identitu. Podobně u Jana Jána Kollára hledá autorka jeho slovacitu; kdyby byla totiž v jeho slovesných projevech samozřejmá, asi bychom ji tak úporně nehledali, ale i tak je zřejmá. Autorka říká, že jeho trvání na „kmeni československém“ bylo také vynuceno situací slovenského národa, v tom sporu není, stejně jako se asi

nebudou vracet spory o čechoslovakismu: jde jen o to – i přes nesouhlas – historicky ho vysvětlit a interpretovat. Pravda je, že Kollár nesouhlasil s emancipací slovenštiny, ale nebral bych to jako jeho tragédii: byl to jeho názor a tím se jistě nestal menším Slovákem. Naopak: nehleď na jeho skeptický názor na slovenštinu je tu přece jeho přesah k českému, německému, maďarskému a dokonce italskému prostředí: o tom svědčí jeho rozsáhlé vědecké styky, např. s německými institucemi v Římě, jak na ně kdysi poukázal italský slavista Sergio Bonazza. Kollár byl přece v zásadě již svými školami také člověkem německého jazyka a kultury, stejně jako zpočátku všichni čeští obrozenci i autor sbírky *Versuche des Ignaz Macha* (rkp. 1829) nebo T. G. Masaryk. To platí i o Šafaříkovi a jeho významu v mezinárodní slavistice, nehleď na to, že jeho místo spíše zaujal frankofonní Adam Mickiewicz svými přednáškami na Collège de France, jak na to poukázal A. Měšťan (s ním na jedné brněnské konferenci vedla spor Krystyna Kardyni-Pelikánová).

Velmi působivý je výklad o *Svatoplukovi* J. Hollého v souvislosti s růstem slovenského národního vědomí ve 30. letech 19. století. Když píše o známém sborníku *Hlasové o potřebě jednotného spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky* (1846), nazývá ho autorka „prvý katastrofický scénář“: nebyl bych po těch letech tak příkrý, šlo o polemiku, již se zúčastnili i Slováci, hájící jednotný jazyk, stejně jako zase Jozef Miloslav Hurban v Slovenských pohľadoch se vyjádřil proti tomu (nicméně jak známo, první svazek jeho almanachu Nitra vyšel r. 1842 ještě česky pod názvem *Dar dcerám a synům Slovenska, Moravy, Čech a Slezska obětovaný* v Prešporku, dnešní Bratislavě, druhý ročník je už v štúrovské slovenštině z r. 1844; vše mělo svůj vývoj; v běžných slovenských materiálech se první svazek – hlavně jeho podtitul – většinou neuvádí).

Viděl bych to bez emocí, spíše historicky, vše mělo své místo a vše se rozhodovalo nejen na základě objektivních faktů, ale i emocí a vůle, momentálního mocenského rozestavení sil a vnějších faktorů, jistě i komplikovaných interpersonálních vztahů – tak je tomu ostatně vždy. Jistě že v tom sehrál svou roli i tradičně nadřazený český postoj zdůvodňovaný historicky, ale také s tím související, zatím spíše skrytý zájem ekonomický: bez českého kapitálu by asi národní obrození nebylo úspěšně završeno.

Kniha prof. Fordinálové je zajímavým pohledem na etapy slovenského národního uvědomování na literární a obecně kulturní bázi. Pro Čechy je dobré se seznámit s tím, jak vidí někteří slovenští filologové vývoj svého národního vědomí a respektovat to, tedy pojetí jazyka, literatury a národa jako něčeho vážného a důležitého: u nás se na to už dávno zapomnělo a chápe se jako něco archaického. Z tohoto hlediska bych četbu její knihy doporučil všem českým slavistům a bohemistům, byť bychom možná byli k její „rehistorizaci“ skeptičtí. Její koncepce je sice plně oprávněná, ale jsou i jiné pohledy, byť nikoli hned na úrovni vědy, ale jistě i jako součást krásné literatury. V téže době vychází osobitý průvodce po slovenské literatuře z pera známého slovenského spisovatele, druhdy pražského „emigranta“ Lubomíra Feldeka (*Ťahák z dejín slovenskej literatúry alebo Od Lomídreva po Malkáča*, Bratislava 2013) v tomtéž Literárním informačním centru, text jdoucí také od Proglasu až k Lubovi Dobrovodovi (roč. 1962). Autor zde shromáždil, trochu v recesistickém tónu, své starší, již publikované texty z různé doby, dokonce jednu dobu zakázané, rozhovory apod.: jde o subjektivní pohled, samozřejmě vycházející z autorových osobních kontaktů se současnými spisovateli, z nichž někteří jsou už mrtví. Jeho recepte Proglasu jde v žertovném duchu a nadsázce, nadhledu, jde o novodobý apokryf. Ve své básni *Sú nahé* popisuje, kterak Metoděje a Konstantina přijaly krásné slovanské děvy u Dunaje. Tu Konstantina napadl první verš oné básně: „Sú nahé, sú nahé...“ Metodějovi

se to nelíbilo: A jak budeš, bratře, pokračovat, co napíšeš teď? Ale Konstantin si jako vždy věděl rady: Sú nahé... Sú nahé... Sú nahé bez knih všety národy.“

Jsou to dva v jednu dobu uveřejněné pohledy na jednu důležitou věc, důležitou spíše z hlediska toho, co z ní naši předkové a my sami udělali, jaký význam jsme jí přiřkli: myslím, že oba – patetický, vážný i žertovný, recesistický – jsou plně oprávněné, nestojí v protikladu, jsou komplementární. Neboť oba dokazují, že prameny slovenského národa, jeho literatury a literární vědy jsou zdravé.

Ivo Pospíšil

Repoň, A.: Umelecké zobrazenie človeka v románovom svete I. S. Turgeneva. Banská Bystrica 2011, 152 s. ISBN 978-80-557-0248-3.

Ruská klasická literatura je pořád pojmem, někdy však bývá trochu odsouvána do stínu zájmu o postmoderní ruskou produkci, které však mnohdy chybí právě ona pod povrch věcí směřující schopnost uchopit jemné předívto vztahů a souvislostí a dospět k vysoké míře obecné, nadčasové platnosti toho, o čem literární dílo vypovídá.

Je proto třeba všimnout si útlé monografie, která se vrací k Ivanu Sergejeviči Turgeněvovi a zkoumá jeho romány s cílem postihnout, jak se spisovatelé dařilo zachycovat vnější i vnitřní „svět“ jeho románových postav.

Je evidentní, že svým základním koncepčním laděním, uchopením studovaného fenoménu jde Repoň v antropocentrických stopách Andreje Červeňáka – trojjednost jeho koncepce, kdy je člověk jako střed zájmu literárního díla, současně ale také reflektujícím pozorovatelem, ale i měřítkem, tvůrcem kritérií a jejich aplikujícím subjektem, to vše se dá ze zaměřené práce jasně vyčíst. Práci to dává základní ukotvení, které navíc výrazně souzní s tím, jak sám spisovatel chápal literární proces i úkoly spisovatele v něm, což ovšem nebylo nic, co by se vymykalo dobovému zaměření ruského kritického realismu, do jehož rámce Turgeněvovu románovou tvorbu řadí literární historie. Není proto divu, že Repoň připomíná Turgeněvův esej *Гамлет и Дон Кихот*, ve kterém spisovatel hledá svoji vlastní cestu k oběma archetypům světové literatury a sám si ujasňuje, nakolik jde o nemiřitelné protiklady a nakolik „je“ o dvě strany téže mince; právě druhou variantu řešení autor monografie vnímá jako princip, ke kterému Turgeněv směřuje, když píše, že „...hierarchizující a zrovnoprávňující tendencie v obsahové výstavbě romanov vystupují v dialektickéj jednotě...“ (s. 62).

Monografie prokazuje, že její autor je dobře obeznámen s (především ruskou) literaturou předmětu i s Turgeněvovými romány. Zaměřuje se – jak název jeho práce předznamenává – především na analýzu postav. Ty rozděluje do dvou základních skupin – na postavy archaizující (jejich vnitřní svět je podřízen hotovým normám a hodnotám, jejich svět je minulostí, jsou v rámci modelovaného románového světa jakýmsi přetrvávajícím reliktem) a postavy (ač to není řečeno *verbis expressis*) současnosti, tedy doby dynamické, proměňující statickou minulost na neurčitou, měnící se a normy a hodnoty hledající 50.–70. léta 19. století v ruském společenském kontextu. Druhou zmíněnou skupinu postav pak dále dělí do tří kategorií, na postavy nižší, vyšší (střední) a nejvyšší kategorie (s. 66). Ačkoli se toto dělení zdá na první pohled spíše mechanickým, autor je následně charakterizuje pomocí kvalitativních kritérií, když stanovuje určující znaky pro zařazení